

Elçin Əhmədov

<https://orcid.org/0000-0001-8485-2152>

Baku State University Head of the Department of Library Science, Ph.D. in pedagogy, associate professor Azerbaijan, akhmedov1961e@gmail.com

Parviz Kazimi

<https://orcid.org/0000-0001-5577-4773>

Associate Professor, Bakü Devlet Üniversitesi, Felsefe Bölümü, Azerbaycan, pkazimi@mail.ru

Nurlana Ağayeva

<https://orcid.org/0000-0003-4596-9248>

Baku State University Doctoral student of the Department of Library Science Azerbaijan, nurlana.agayeva86@gmail.com

Atıf Künyesi | Citation Info

Əhmədov, E., Kazimi, P., Ağayeva, N. (2023). Müasir İnformasiya Sistemində Elektron Kitabxananın Rolü. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, Türkiye-Azerbaycan İlişkilerinin 100. Yılı Özel Sayısı*, 10 (2), 478-484.

Müasir İnformasiya Sistemində Elektron Kitabxananın Rolü

Xülasə

Elektron kitabxana son 15 ildə dinamik inkişaf edib və hazırda elektron kitabxananın və rəqəmsal informasiyanın rolu dinamik şəkildə artır. İnformasiya və Kommunikasiya Texnologiyaları (İKT) rəqəmsal resursların və məlumatların inkişafından sonra elektron təhsilə və rəqəmsal keçidə təsir etdi, indi hər şey rəqəmsal formada onlayn olaraq asanlıqla əldə edilir və istifadəçilər internet vasitəsilə onlayn məlumatlara çox asanlıqla qoşulurlar. Müasir dövrdə internetdəki rəqəmsal məlumatlardan istədiyiniz məlumatı süzgəcdən keçirmək son dərəcə vacibdir. Müasir rəqəmsal kitabxanalar təhsili və tədqiqatı təkmilləşdirmək üçün tədqiqatçılara müxtəlif formalarda rəqəmsal informasiya təqdim edir. Müasir rəqəmsal əsrdə bir çox aparıcı nəşriyyat məlumatları rəqəmsallaşdırır və onları onlayn resurslar və rəqəmsal verilənlər bazaları şəklində istifadəçilərə təqdim edir. Bu tip məlumatlar çox faydalıdır və tədqiqatçı alimlər və akademiklər ondan kitabxanalarda vaxtaşırı tədqiqat aləti kimi istifadə edirlər.

Açar sözlər: *kitabxana, rəqəmsal kitabxana, onlayn resurslar, informasiya sistemləri, tədqiqat*

The role of the electronic library in a modern information system

Abstract

The electronic library has developed dynamically over the past 15 years, and currently the role of the electronic library and digital information is dynamically increasing. Information and Communication Technology (ICT) has influenced e-learning and digital learning after the development of digital resources and digital information, now everything is easily available in digital form online and users connect to online information through the Internet very easily. In today's era, it is extremely important to filter the desired information from digital information on the internet. Modern digital libraries provide researchers with digital information in various forms to enhance education and research. In today's digital age, many leading publishers are digitizing information and making it available to users in the form of online resources and digital databases. This type of information is very useful and research scientists and academicians use it as research tools around the clock in libraries.

Keywords: library, digital library, online resources, information systems, research

Giriş

Kitabxanalar yarandığı gündən bu günə kimi cəmiyyətin və onun hər bir üzvünün tələbatını ödəmək, əsrlər boyu toplanmış məlumatları gələcək nəsillərə ötürmək funksiyasını yerinə yetirmişdir (Əhmədov, Əsmər, 2007). Cəmiyyətin informasiyalaşdırılmasında, informasiyadan inkişaf resursu kimi istifadə olunmasında, ən əsası isə informasiya mədəniyyətinin formalaşmasında kitabxanaların rolu danılmazdır. Dünya mədəniyyətinin ən qiymətli incilərindən sayılan kitabxanalar cəmiyyətin yaratdığı ən qədim mədəniyyət qurumlarından biri olmaqla, bəşəriyyətin mədəni sərvətlərini toplayan, qoruyan, və ictimai istifadə üçün nəsil-dən-nəslə ötürən sosial qurumdur. Kitabxanalar öz fəaliyyətlərində bir-biri ilə əlaqəli üç vəzifəni yerinə yetirirlər:

1. İnformasiya daşıyıcılarını əldə etmək;

2. Kitabxana fondlarını yaratmaq və qaydaya salmaq;

3. Kitabxanada toplanmış informasiya daşıyıcılarından istifadəni təşkil etmə (Xələfov, Qurbanov, 2016). 1970-ci illərin əvvəllərində rəqəmsal kitabxanalar mini-kompüterlər və meynfreymilər üzərində qurulduğundan, İnternet və rəqəmsal texnologiyanın yüksəlişi elmi çap və nəşriyyat dünyasında dramatik və sürətli dəyişikliklərə səbəb oldu, çünki bu, uzaqdan giriş, habelə onlayn axtarış və məlumat əldə etmək imkanı verir. Kitabxanaçılıq tarixinə dair ədəbiyyata baxış nəticəsində əldə edilən məlumat və fikirlərə görə aydın olur ki, hətta qədim dövrlərdə xüsusi müəlliflərin və ya müəyyən mövzuda kitabların toplanaraq yandırıldığı dövrdə də kitabxanaların funksiyaları, informasiyanın ötürülməsi çox məhdud idi. Belə ki, kitabxanalarda konkret müəlliflər tərəfindən və ya konkret mövzularda yazılmış əsərlərin dəyişdirilməsi cəhdləri edilib və zamanla yanlış məlumatlar yayılıb (Kazimi, 2021) Müasir

onlayn rəqəmsal kitabxana və ya veb kitabxana verilənlər bazası və resurs tarixi çox da uzun deyil. Konsepsiya ilk dəfə 2003-cü ildə institusional repozitoriya (IR) formasında istifadəyə verildiyi vaxtdan 2003-cü ildə dünya üzrə cəmi 5200 qurum məlumatların rəqəmsal formada rəqəmsal kitabxanada saxlanması üçün institusional repozitoriya tətbiq etmişdir.

Elmi materialların və məlumatların qorunmasına və onlara çıxışın təmin edilməsinə cavabdeh olan akademik kitabxanalar üçün bu dəyişən elmi ünsiyyət təcrübələri həm yeni problemlər, həm də yeni imkanlar təqdim edir. Məlumat bazaları və rəqəmsal məlumat mənbələri konsorsiumları internetdə asanlıqla tapılır və mobil proqramlar, planşetlər, iPad-lər, noutbuklar, kompüterlər, rəqəmsal kitab oxuyucuları, rəqəmsal ekranlar və digər rəqəmsal media vasitəsilə abunə və qeydiyyat yolu ilə birbaşa əldə edilə bilər. Cəmiyyətin müasir vəziyyətində kitabxanaların rolu artır. Hazırda dünyada fəaliyyət göstərən və müasir çağırışlara cavab verən kitabxanalar, akademik və universitet kitabxanaları nüfuzlu informasiya dövriyyəsinin əsas iştirakçılarıdır. Bu şöbələrin informasiya fəaliyyətinin əlaqələndirilməsi informasiya mühitinin əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşmasına səbəb ola bilər (Kazimi, 2021). Rəqəmsal kitabxana, rəqəmsal kolleksiya mətn, şəkillər, audio, video və ya digər rəqəmsal media formatlarını daxil edə bilən rəqəmsal kolleksiyanın onlayn verilənlər bazasıdır. Rəqəmsal kitabxanaların tərfi Rəqəmsal Kitabxanalar Federasiyasından götürülmüşdür: “Rəqəmsal kitabxanalar, resursları, o cümlədən ixtisaslaşmış kadrları seçmək, strukturlaşdırmaq, şərh etmək üçün intellektual giriş təmin etmək, yaymaq, bütövlüyü qorumaq və onların asanlıqla əldə edilməsini təmin edən təşkilatlardır. və müəyyən icma və ya icmalar toplusu tərəfindən istifadə üçün iqtisadi cəhətdən əlçatandır.” (Federating Digital Library Services for advanced applications in science and education, 2007). Duguid Paula görə: “Rəqəmsal kitabxana anlayışı sadəcə olaraq informasiya idarəetmə vasitələri ilə rəqəmsallaşdırılmış kolleksiyaya bərabər deyil. Əksinə, bu məlumatların və biliklərin yaradılması, yayılması, istifadəsi və mühafizəsinin tam dəstəkləmək üçün kolleksiyaları, xidmətləri və insanları bir araya gətirən bir mühitdir (Creating a virtual library: a how-to-do-it manual for librarians, 1999). Qladniyə görə: “Rəqəmsal kitabxana xidməti adi kağız əsaslı və digər materiallar kitabxanalarının təqdim etdiyi xidmətləri təkmilləşdirmək və emulyasiyaları təkrarlamaq üçün lazım olan proqram təminatı ilə birlikdə rəqəmsal hesablama, saxlama və rabitə maşınlarının toplusudur. informasiyanın toplanması, saxlanması, kataloqlaşdırılması, axtarışı və yayılması vasitələridir.”(Lerner, 1998). “Rəqəmsal kitabxana və ya internet əsasında onlayn öyrənmə rəqəmsal şəkildə təşkil edilən və internet vasitəsilə onlayn formada istifadəçilərə təqdim edilən müxtəlif növ sənədlər və resurslar toplusudur.” Rəqəmsal

Kitabxana kitabxana istifadəçiləri və kitabxanadan istifadə üçün çox faydalı platformadır. təhsil və tədqiqat işində dinamik rol oynayır.

Rəqəmsal kitabxana gündəlik həyatın bir çox sahələrinə böyük töhfə verir və rəqəmsal kitabxana sayəsində hər şeyi ən qısa zamanda istənilən yerdə asanlıqla tapmaq mümkündür. Rəqəmsal kitabxana məlumatları saxlayır və müxtəlif formatlarda məlumatları kitabxana depozitarlarında, mərkəzi serverlərdə, internetə qoşulmuş bütün saxlama cihazlarında onlayn və oflayn formalarda çevirir (Kazimi, 2021). Rəqəmsal kitabxana və informasiya mərkəzləri sosial, mədəni, texniki, tədqiqat və biznes təhsili kimi müxtəlif akademik təhsil və tədqiqat sahələrində öyrənmə alətləri kimi istifadə olunur.

Ümumiyyətlə hər bir ölkədə kitabxana-informasiya şəbəkələrinin inkişafı ümumi qanunauyğunluqları özündə ehtiva edən dövlət siyasətinin həyata keçirilməsi vacib bir amildir (Əhmədov, 2022). Rəqəmsal kitabxanalar məlumat axtarışına daha asan çıxışı təmin edir. Bu kitablara, məqalələrə, seminarlara, şəkillərə, audio-videoları və digər oxu materiallarını saxlamaq imkanlarımızı genişləndirən çox qısa prosedurdur. Hal-hazırda bir çox rəqəmsal və ya onlayn kitabxanalarımız var. Əksəriyyəti əvəzolunmaz istinad mənbələridir, lakin burada sadalananlar kimi bəzilərinə fiziki formada tapmaq çox çətin olan kitablara, jurnallara, xəritələrə, filmlərə və audio/video kitablara var. Bu gün akademik kitabxanalar bir neçə cəbhədə problemlərlə üzləşirlər: meqakitab mağazaları, onlayn məlumat provayderləri, multimedia məhsulları, sənədlərin çatdırılması xidmətləri və digər rəqabətqabiliyyətli məlumat mənbələri onların rolunu və hətta sağ qalmalarını açıq şəkildə təhdid edir. İnkişaf edən texnoloji yeniliklər, müxtəliflik və bolluq sayəsində İnformasiyanın istifadəçilər üçün əlçatan olmasına baxmayaraq, akademik kitabxanalar üçün rəqabət təzyiqləri artmağa davam edəcək (Kazimi, Gurbanov, 2022). Dünya Rəqəmsal Kitabxanasında çoxdillli formatda əlyazmalar, nadir və xüsusi kitablara, filmlərə, xəritələrə və s. mənbələr yerləşdirilib. Universal rəqəmsal kitabxanada isə milyonlarla kitablardan ibarət olan və akademik təhsil və tədqiqat üçün çox faydalı olan məlumatlar yer alıb.

Project Gutenberg- Project Gutenberg, istənilən vaxt, hər yerdə oxuna və endirilə bilən 33.000 e-kitabdan ibarət çox axtarılan platformadır.

Bartleby- məsləhət üçün böyük kitablara toplusu, o cümlədən bədii ədəbiyyat, esselər, poeziya və qədim dövrlərdən qalan digər ədəbiyyatı özündə ehtiva edir.

Google Kitablara- Google Kitablara müxtəlif fənləri öyrənmək üçün çox faydalı platformadır və istifadəçilər üçün 100.000-dən çox ictimai və ödənişli kitabı əhatə edən bir sistemdir.

Ibblio- Bu e-kitablar, tədqiqat jurnalları, proqram təminatı, musiqi və radio yazılarını əhatə edən müxtəlif kitabxanalar və informasiya texnologiyaları arasında olan bir əməkdaşlıqdır.

Virtual Kitabxana- kolleksiyalara vahid interfeys və ya giriş nöqtəsini təmin edən bir və ya bir neçə kompüter sistemində mövcud olan resurslar toplusudur.

Rəqəmsal qorunma- rəqəmsal formatlarda mövcud olan məlumatlara, mövcud qeydlərə, elmi və mədəni irsə daimi yanaşma təmin edən prosedurlar və fəaliyyətlər toplusudur.

Akademik informasiyanın rəqəmsallaşdırılmasında nəşirlərin rolu ondan ibarət oldu ki, bir texnoloji inqilab oyunun qaydalarını bir-birinin ardınca dəyişdirirdi üçün onlar yeni imkanlardan (və yeni rəqəmsal gözləntilərdən və dəyişikliklərdən) yararlanmağa tələsdilər. Nəşriyyat sənayesindəki şirkətlər, növbəti böyük yenilikdən asılı olmayaraq, güclü mövqelərini qoruyub saxlamağa kömək edə biləcək müasir sistemə keçirlər. Bu proses rəqəmsal transformasiya adlanır və nəticədə istənilən nəşriyyatın uğurunu artırır və rəqəmsal transformasiyanın bir hissəsidir. Dünyanın bir çox aparıcı nəşriyyatları təhsilin simasını dəyişir və istifadəçilərə bütün çap olunmuş akademik və təhsil məlumatlarını onlayn rəqəmsal formada təqdim edirlər.

Onlayn rəqəmsal məlumat bazalarının aparıcı nəşirləri, dünyanın bir çox aparıcı nəşriyyatları cari və gələcək tədqiqat proqramları üçün onlayn məlumatların arxivlərini fəal şəkildə idarə edirlər. IP Onlayn Jurnallar (www.iponlinejournal.com): İnnovativ Nəşr Pvt. Ltd kitabxana üçün veb-əsaslı elektron resurs məhsulu olan www.iponlinejournal.com adlı yeni məhsulu təqdim etdi. Hal-hazırda 170-dən çox tibbi, stomatoloji, tibb bacısı və əczaçılıq jurnalları tam mətnli məqalələrlə onlayn mövcuddur. IP Online elektron jurnalların və elektron resursların böyük kolleksiyasına, IP Online verilənlər bazasına malikdir. Rəqəmsal tam mətn resursları artır və rəqəmsal dünya tədqiqatçıları üçün çox faydalıdır.

Wiley Onlayn Kitabxanası -(<https://onlinelibrary.wiley.com/>) keyfiyyətli tədqiqatı təşviq edir və akademik tədqiqatçılara yüksək keyfiyyətli, tam mətnli təhsil məlumatı təqdim edir. Ümumiyyətlə, onlayn jurnallar digər jurnallarla müqayisədə daha yüksək impakt faktora malikdir. Wiley dünya səviyyəli təhsil üçün tədqiqata əsaslanan rəqəmsal məlumatları dərc edir.

Science Direct -(www.sciencedirect.com): elmi, mühəndislik və sağlamlıq tədqiqatlarında dünyanın aparıcı mənbəyidir. O, təxminən 5000+ jurnalı, 40000 e-kitabı və milyonlarla məqaləni əhatə edir. Science Direct onlayn verilənlər bazalarında orijinal məlumatların keyfiyyətini qoruyur və Elsevier, həmçinin dünyanın aparıcı indeksləşdirmə verilənlər bazası olan Scopus-u idarə edir.

Onlayn Sosial Saytlar, sürətlə böyüyür və təhsil sisteminə təsir edir, bəzi saytlar onlayn

rəqəmsal məlumatları çox tez araşdırma və yoxlama olmadan təqdim edir. Sosial saytların mövcud təcrübələri bizim onlayn keyfiyyət məlumat sistemimiz üçün zərərli, ona görə də yoxlamaq vacibdir.

Akademiklər tərəfindən qurulan və hazırda 150-dən çox universitet tərəfindən təmin edilən Huthi Trust, 17 milyondan çox məhsul ehtiva edir. 3 milyondan çox elektron kitab arxivi ilə insanlara yalnız ingilis dilində deyil, həm də müxtəlif dillərdəki mənbələri gətirir. Google və Microsoft kimi təşkilatlar tərəfindən dəstəklənməsi nəticəsində daha çox mənbəyə sahib olan akademiklər üçün qaynaqlar təmin edən rəqəmsal bir kitabxana halına gəlmişdir. Rəqəmsal kitabxanaların əsas məqsədlərindən biri təhsilə dəstək olmaqdır. Rəqəmsal kitabxanalar tələbələrə geniş spektrli təhsil resurslarına çıxışı təmin edə bilər, o cümlədən: dərslilər, elmi jurnallar, tədqiqat materialları. Bu, fiziki kitabxanaya çıxışı olmayan və ya ucqar və ya az xidmət göstərən ərazilərdə yaşayan tələbələr üçün xüsusilə dəyərli ola bilər.

Nəticə

Rəqəmsal informasiya texnologiyası sürətlə inkişaf edir və rəqəmsal informasiya tam mətnli məqalələr, elektron kitablar, şəkillər, audio, video və istifadə üçün digər vasitələr şəklində onlayn şəkildə saxlanılır. İnternetdə məlumat müxtəlif növ alətlər və texnologiyalardan istifadə etməklə toplanır. Tədqiqatçı alimlər tədqiqat problemlərini həll etmək üçün təhsildə rəqəmsal informasiyadan silah kimi istifadə edirlər, lakin elm adamlarının rəqəmsal məlumatların düzgünlüyünü və faktlarını anlaması vacibdir, çünki yanlış məlumat mənfi nəticələrə gətirib çıxarır. Hazırda tədqiqatlar artır, lakin onlayn rəqəmsal informasiya kanallarında, mühitlərdə, verilənlər bazalarında və onlayn kitabxanalarda yanlış məlumatların saxlanması səbəbindən nəticələr artmır. Tədqiqatçı alimlər cəmiyyətdə təhsilin və tədqiqatın keyfiyyətini yaxşılaşdırmaq üçün keyfiyyətli onlayn məlumat bazasını düşünməli, müzakirə etməli, yoxlamalı və seçməlidirlər.

Ədəbiyyat

Creating a virtual library: a how-to-do-it manual fo librarians. (1999). Edt. F. Stielow,; Neal-Schuman.

Əhmədov, E. Dövlətin kitabxana siyasəti. (2022, 10 mart), *Respublika qəzeti*.

Əhmədov, E., Hüseynova, Ə. (2007). Qlobal informasiya məkanı və müasir kitabxanaşünaslıqda mütaliənin yeni təzahürləri. *Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya*, 2, 3-14.

Federating Digital Library Services for advanced applications in science and education. (2007). M. Kosiedowski, C. Mazurek, M. Stroinski and etc. *Computational methods in science and technology*, 13 (2), 01-112.

Kazimi, P. F. (2011). Dynamic development of information technologies, organization of library services using digital space and through social networks. *Asian Journal of Education and Social Studies*, 16 (4), 27-32.

Kazimi, P. F. (2021). Conflict of relevance and reliability of information and the global network. *Trends in Humanities and Social Sciences*, 1,1, 34-38.

Kazimi, P. F., Gurbanov, A. İ. (2022). Today's factors of user satisfaction with library services and their quality. *Scientific and Technical Libraries*, (2), 109-122.

Lerner, F. (1998). *The story of libraries*. Continuum.

Xələfov, A. A., Qurbanov, A. (2016). *Kitabxanaların kompüterləşdirilməsinin əsasları*. elmi red. R. Ə. Kazımov. Bakı universiteti.